

Interpretatie en verandering van regels

Maarten Henket

1. Inleiding

Een systeem van gedragsregels bestaat uit normen – geboden, verboden en veroorloovende normen – en sancties. Het bepaalt niet alleen waar iemand die eraan gebonden is zich aan te houden heeft, maar ook wat het gevolg is van een overtreding. Ook een systeem van discussieregels bevat normen en sancties. Soms wordt overtreding van een discussieregel zelfs bedreigd met automatisch verlies van de discussie. Het systeem regelt dus niet alleen het verloop van de discussie maar kan ook de uitslag ervan beïnvloeden.

Regels moeten duidelijk zijn. Alleen dan weet men immers werkelijk waar men zich aan te houden heeft en alleen dan is het acceptabel dat overtreding van een regel gevolgd wordt door een sanctie. Daarnaast mogen regels niet te vaak veranderd worden. Zonder een zekere stabiliteit is een systeem van regels in de praktijk niet goed hanteerbaar en niet berekend voor zijn taak. Onduidelijke en steeds veranderende regels leiden in het gunstigste geval tot onrust en onzekerheid, in het ongunstigste geval tot willekeur. Degenen die aan dergelijke regels onderworpen zijn moeten zich voortdurend het hoofd breken over de juiste interpretatie ervan en zich alsmaar koortsachtig afvragen of de voorschriften waarover ze beschikken wel de meest recente zijn. Iedereen die te maken heeft met de herindeling en herstructurering van het universitaire onderwijs en onderzoek weet daarvan mee te praten.

Hoezeer er ook gestreefd moet worden naar duidelijke en stabiele regels, absolute duidelijkheid is principieel onmogelijk en volkomen stabiliteit is in de praktijk niet wenselijk. Deze stelling wordt in dit artikel uitgewerkt en met voorbeelden uit het recht toegelicht. Vervolgens wordt betoogd dat het verschil tussen interpretatie en verandering van regels minder duidelijk is dan het lijkt.

2. De noodzaak van interpretatie

Dat vage normen geïnterpreteerd moeten worden voordat ze kunnen worden toegepast behoeft geen betoog. Uitdrukkingen als 'redelijkheid en billijkheid', 'als een goed huisvader' of 'in voldoende mate' hebben geen vastomlijnde betekenis; en wanneer een regel dergelijke termen bevat zal een rechter ze moeten interpreteren voordat hij die regel kan toepassen. Maar ook bij

termen die duidelijk lijken doet zich de noodzaak van interpretatie voor. Ik wil dat illustreren aan de hand van *artikel 310 Wetboek van Strafrecht*, dat als volgt luidt (cursivering van mij, M.H.):

"Hij die enig goed dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort, *wegneemt*, met het oogmerk om het zich wederrechtelijk toe te eigenen wordt, als schuldig aan diefstal, gestraft met (...)."

Men noemt dit een *delictomschrijving*: er wordt omschreven wat verstaan moet worden onder het delict 'diefstal'.

In Nederland is een gedraging alleen strafbaar wanneer zij in een wettelijke bepaling strafbaar gesteld is. Alle onderdelen waaruit de delictomschrijving is opgebouwd moeten terug te vinden zijn in de gewraakte gedraging. Als een officier van justitie iemand vervolgt wegens diefstal zal hij moeten bewijzen dat diens gedraging alle kenmerken vertoont van het delict diefstal zoals omschreven in *art. 310 Sr.*. Lukt hem dat niet, dan volgt vrijspraak. Dat betekent onder meer dat er sprake moet zijn geweest van *wegnemen*.

Op het eerste gezicht lijkt volkomen duidelijk wat onder 'wegnemen' verstaan moet worden en de wetgever die dit artikel geformuleerd heeft zal niet vermoed hebben tot hoeveel interpretatieproblemen deze term aanleiding zou geven. Kan men spreken van *wegnemen* van gas wanneer iemand een gaskraan opendraait, *wegnemen* van petroleum wanneer iemand het vocht dat uit een vat lekt in een blik opvangt, *wegnemen* van geslachte kippen wanneer iemand ze over de rand van een treinwagon schopt zodat een ander ze kan opvangen, *wegnemen* van benzine wanneer iemand zonder toestemming van de eigenaar in een auto gaat rijden, *wegnemen* van electriciteit wanneer een gebruiker de meter blokkeert? Al deze vragen hebben zich in de praktijk voorgedaan en in al deze gevallen is een veroordeling wegens diefstal uitgesproken.

Laten we één geval wat nader bekijken. Het speelt zich af op de veemarkt in Leeuwarden. Daar stond op 1 augustus 1919 een onbeheerde koe; haar begeleider was even naar het café. Een voorbijganger ging naast de koe staan en toen een geïnteresseerde hem vroeg of hij de eigenaar was antwoordde hij bevestigend. Na enig loven en bieden werd de koop gesloten en de koper wandelde weg met de koe. De malafide verkoper werd vervolgd wegens diefstal en dus kwam de vraag aan de orde of hij de koe wel had *weggenomen*. De rechtbank overwoog (cursivering van mij, M.H.):

"(...) dat de klaarblijkelijke strekking van artikel 310 Sr. is, onder diefstal te verstaan het met het oogmerk tot wederrechtelijke toeëigening *onder zijne macht brengen* van eenig geheel of ten dele aan een ander toebehorend goed, en het weisvoorschift, aldus verstaan, op het door beklagde gepleegde feit toepasselijk kan worden geacht; dat toch de beklagde, door bij de koe in kwestie, die toen onbeheerd op de veemarkt stond, te gaan en te blijven staan, die koe onder zijne macht heeft gebracht, (...)." (Rechtbank Leeuwarden 10-12-1919, Nederlandse Jurisprudentie 1920, 187)

De rechter interpreteert 'wegnemen' met een beroep op de klaarblijkelijke (!) strekking van de wet als 'onder zijn macht brengen'. Vervolgens interpreteert hij 'gaan en blijven staan bij' eveneens als 'onder zijn macht brengen'. Langs deze omweg is hij in staat het 'gaan en blijven staan bij' op te vatten als 'wegnemen' in de zin van *art. 310 Sr.*

Uit dit voorbeeld blijkt dat niet alleen de regel geïnterpreteerd moet worden maar ook de feiten, ook al zijn beide op het eerste gezicht duidelijk. De interpretaties vinden beide plaats tegen de achtergrond van de strekking van de regel. Deze strekking fungeert als brug tussen de woordelijke tekst van de wet en de woordelijke beschrijving van de feiten. Over de strekking van een regel kan men van mening verschillen en het vaststellen ervan is eveneens een kwestie van interpretatie. Weliswaar suggereert de rechter in het onderhavige geval door het woord 'klaarblijkelijk' te gebruiken dat zijn interpretatie de enig mogelijke is, maar dat is niet het geval.

De noodzaak van interpretatie – ook van duidelijke regels en duidelijke feiten – hangt onder meer samen met het feit dat regels uit hun aard niet geschreven zijn voor een individueel geval maar voor een soort, bijvoorbeeld diefstal. De regel probeert datgene wat kenmerkend is voor de soort in algemene termen te vangen en gaat noodgedwongen voorbij aan de verschillende verschijningsvormen die deze kenmerken, bijvoorbeeld het kenmerk 'wegnemen', in de praktijk kunnen aannemen. Alleen door middel van interpretatie kunnen de algemene regel en het bijzondere geval op elkaar toegesneden worden.

3. De wenselijkheid van verandering

Een regeling die de materie waarop hij betrekking heeft op een voor de betrokkene aanvaardbare en bevredigende wijze regelt is een goede regeling. Toch kan er aanleiding ontstaan zo'n regeling te veranderen. Ik onderscheid drie soorten aanleidingen tot verandering, die ik hieronder in het kort zal behandelen en toelichten.

Onvoorziene consequenties

Regels zijn mensenwerk, en aangezien de werkelijkheid stouter is dan de stoutste fantasie kunnen zich gemakkelijk gevallen voordoen die de ontwerper van een regel niet heeft voorzien en waarmee hij bij het formuleren ervan dus ook geen rekening heeft gehouden. Als voorbeeld neem ik een *discussieregel* uit het burgerlijk procesrecht. *Artikel 5 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering* schrijft onder meer voor dat de dagvaarding waarmee een burgerlijke procedure begint de naam van de gedaagde moet bevatten. Met andere woorden: men kan het standpunt van zijn tegenstander alleen in rechte aanvallen wanneer men zijn naam noemt. Een aanval tegen een niet met name genoemde tegenstander is ongeldig en kan dus niet leiden tot het winnen van de discussie.

Deze regel gold al in de vorige eeuw en heeft altijd bevredigend gewerkt totdat krakers hem gingen gebruiken om zich civielrechtelijk ongrijpbaar te maken. Aangezien krakers niet in het bevolkingsregister staan ingeschreven zijn ze in staat hun naam geheim te houden, waardoor civiele vorderingen van huiseigenaren tot ontruiming en schadevergoeding dreigden af te ketsen op *artikel 5 Rechtsvordering*. In een aantal rechterlijke uitspraken is hierop gereageerd door met een beroep op de strekking van de bepaling het voorschrift van *artikel 5 Rechtsvordering* te verzachten. Ter illustratie volgen hier enige overwegingen uit het vonnis in kort geding tegen 'een persoon aangeduid als Jan Zondernaam':

"(...) dat de strekking van die bepaling naar Ons oordeel is dat de gedaagde zodanig wordt aangeduid dat elke vergissing is uitgesloten en dat zijn identiteit zoveel mogelijk vaststaat; dat dat meebrengt dat ingeval van de gedaagde redelijkerwijs niet kan worden achterhaald (en a fortiori wanneer dat toe te schrijven is aan de tegenwerking van de gedaagde) een andere aanduiding van de gedaagde, die tenminste evenveel zekerheid verschaft, in de zin van eerder genoemde bepaling daarmee dient te worden gelijkgesteld; dat Wij een dergelijke aanduiding hier aanwezig achten nu op de dagvaarding een duidelijke foto van de persoon die met de naam Jan Zondernaam wordt aangeduid bevestigd is en van het ambtsstempel en de handtekening van de deurwaarder is voorzien (...)." (President Rechterbank 's Gravenhage 23-4-1980, Nederlandse Jurisprudentie 1980, nr. 311)

Inmiddels heeft de regering een wetsontwerp ingediend tot wijziging van *artikel 5 Rechtsvordering*, waarin wordt voorgesteld om de eis van naamsvermelding in bepaalde gevallen en onder bepaalde voorwaarden te laten vallen.

Veranderende omstandigheden

Wanneer de fysieke werkelijkheid verandert als gevolg van een economische crisis, een uitvinding of andere ontwikkelingen kan dat tot gevolg hebben dat bestaande regels veranderd of nieuwe regels toegevoegd moeten worden (dit laatste is weliswaar geen verandering van een regel, maar wel van het regelsysteem als geheel). Zo rees enige tijd geleden de vraag of een ingevroren embryo, waarvan beide 'ouders' bij een vliegtuigongeluk omgekomen waren, tot ontwikkeling gebracht moest worden of niet, en zoja of het dan erfgenaam was van de nagelaten miljoenen. Ook de ontwikkelingen in de computerwetenschap maken nieuwe regelingen noodzakelijk, bijvoorbeeld op het gebied van het verzamelen van persoonsgegevens en het opslaan ervan in databanken.

Minder vanzelfsprekend is misschien dat veranderingen in de werkelijkheid ook consequenties kunnen hebben voor *argumentatieregels*. Toch is dat wel het geval. Ik volsta met een enigszins triviaal voorbeeld uit het burgerlijk procesrecht. In het algemeen kan men van een uitspraak van een kantonrechter in hoger beroep gaan bij de rechtbank. De discussie wordt dan als het ware heropend of komt – zo men wil – in een nieuwe fase. De wet staat dit echter niet toe wanneer de vordering minder beloopt dan een bepaald bedrag (*artikel 39 Wet op de Rechterlijke Organisatie*). Dat bedrag wordt van tijd tot tijd verhoogd in verband met de geldontwaarding. (Op het ogenblik ligt de grens bij fl. 2 500,-)

Veranderende opvattingen

Niet alleen wanneer de fysieke werkelijkheid verandert, maar ook wanneer heersende overtuigingen en opvattingen veranderen, kan de behoefte ontstaan regels te wijzigen of toe te voegen. In dit geval is het – anders dan in het vorige – nogal vanzelfsprekend dat dat ook geldt voor argumentatieregels. Deze vormen immers de neerslag van opvattingen aangaande redelijk of behoorlijk argumenteren. Zelfs een ontwerper van argumentatieregels die de heersende mening (de consensus) als maatstaf voor redelijkheid verwerpt zal bij het opstellen van zijn regels met die mening rekening moeten houden. Anders zal men zijn regels niet aanvaarden.

In veel landen kent men de regel dat de verdachte van een strafbaar feit geacht wordt onschuldig te zijn zolang het tegendeel niet bewezen is. De officier van justitie draagt de bewijslast. Deze discussieregel gold ook in Suriname. Na de staatsgreep van Boutrose en de zijnen is de bewijslast, althans voor bepaalde soorten strafbare feiten, omgedraaid. Van corruptie beschuldigde functionarissen moesten hun onschuld aantonen om strafsancities te ontgaan.

Een minder spectaculair voorbeeld levert de beslissende eed uit ons burgerlijk procesrecht (*artikel 1966 Burgerlijk Wetboek*). Een partij kan zijn tegenstander opdragen over een bepaald geschilpunt een eed af te leggen. Aanvaardt de tegenpartij de opdracht en legt hij de eed af, dan is het geschilpunt daarmee definitief beslist; tegenbewijs daartegen is niet meer toegelaten. Deze manier van bewijs leveren is een overblijfsel uit een tijd waarin godsdienstige overtuigingen, bijgeloof en angst voor de hel sterker waren dan tegenwoordig en waarin ook de vuurproef en de heksenwaag als bewijsmiddelen gebezigd werden. Bij de op stapel staande herziening van het civiele bewijsrecht wordt de beslissende eed uit de wet geschrapt.

4. Interpretatie of verandering?

Volgens Van Eemeren & Grootendorst (1982) vindt een redelijke discussie in het ideale geval plaats overeenkomstig discussieregels waarover de discussianten het van tevoren eens geworden zijn en die zij expliciet hebben afgesproken. De auteurs verbinden hieraan de consequentie

“dat de taalgebruikers (althans voor de duur van de discussie) aan deze regels gebonden zijn. Dit houdt in dat de discussieregels tijdens de discussie niet ter discussie mogen worden gesteld. De regels gelden zolang deze discussie tussen deze taalgebruikers duurt. De enige vraag die tijdens de discussie met betrekking tot de regels mag worden gesteld is of ze correct worden toegepast.” (385)

Hier wordt een principiële onderscheid gemaakt tussen het ter discussie stellen van een regel en het vragen naar de correcte toepassing ervan. Nu komt het ter discussie stellen van een regel er volgens mij op neer dat men zich afvraagt of die regel niet beter veranderd kan worden, terwijl de vraag naar de

correcte toepassing neerkomt op de vraag naar de correcte interpretatie van de regel en van de feiten waarop men hem eventueel wil gaan toepassen. Als ik het goed zie maken de auteurs dus een principiële onderscheid tussen het veranderen van een regel en het interpreteren ervan. Bovendien verbinden zij aan dat onderscheid een belangrijke praktische consequentie: het eerste mag niet tijdens de discussie, het tweede wel.

Van Eemeren & Grootendorst zijn zeker niet de enigen die dit onderscheid maken. Ook in de rechtswetenschap wordt dat gedaan en ook daar worden er praktische consequenties aan verbonden. Dat hangt samen met een bepaalde opvatting over de juiste taakverdeling tussen rechter en wetgever. Volgens de – doorgaans aan Montesquieu ontleende – *leer van de machtscheiding* hebben de wetgever, de rechterlijke macht en de uitvoerende macht (de regering) strikt gescheiden taken en mogen ze zich niet op elkaars terrein begeven. Het is de taak van de wetgever om algemene regels vast te stellen. De rechter heeft niets anders te doen dan deze regels toe te passen. Hij kan dat weliswaar niet doen zonder ze te *interpreteren*, maar *veranderen* mag hij ze niet. Dat is (eventueel) de taak van de wetgever.

Nu is het beslist niet zo dat onze staatsinrichting een strikt doorgevoerde scheiding van machten te zien geeft. Men denke slechts aan de belangrijke rol die de regering speelt bij het tot stand komen van wetten. Niettemin vormt de idee van de machtscheiding één van de leidende beginselen van onze constitutie en komt zij in diverse grondwettelijke bepalingen tot uitdrukking. Wanneer een rechter zich in zijn uitspraken niet aan de wet lijkt te houden, verheffen zich dan ook steevast stemmen die dat onconstitutioneel noemen.

Een rechter zal niet gauw een wettelijke regel openlijk terzijde stellen of veranderen. Maar wat hij doet onder het mom van interpretatie lijkt daar soms toch wel erg veel op. Wie rechterlijke uitspraken analyseert en daarbij niet louter afgaat op de gebruikte bewoordingen zal in veel gevallen tot de conclusie komen dat eigenlijk niet objectief valt uit te maken of er nu sprake is van interpretatie of van verandering van de regel.

Nemen we als voorbeeld weer *artikel 310 Wetboek van Strafrecht* en de wijze waarop dat in de rechtspraak is geïnterpreteerd. Het ligt dunkt mij voor de hand dat de wetgever die het artikel heeft geformuleerd bij ‘wegnemen’ gedacht heeft aan zoiets als ‘beetpakken en ergens anders mee naartoenemen’. De Leeuwardense Rechtbank interpreteerde het veel ruimer als ‘onder zijn macht brengen’. Over de strafwaardigheid van de man die andermands koe verkocht zal iedereen het wel eens zijn, maar over de vraag of de rechter *artikel 310 Sr.* interpreteerde dan wel verruimde – en dus veranderde – kan men van mening verschillen.

Bij sommige rechterlijke uitspraken kost het zelfs enige moeite om er iets anders in te zien dan een verandering van de regel. Dat geldt bijvoorbeeld voor het eerder aangehaalde vonnis in kort geding betreffende *artikel 5 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*. Volgens die bepaling moet een dagvaarding in een civiele procedure de naam van de gedaagde bevatten. De

president komt met een beroep op de strekking van de bepaling tot de uitspraak dat in bepaalde omstandigheden 'een andere aanduiding van de gedaagde die tenminste evenveel zekerheid verschaft' voldoende kan zijn. Door het beroep op de strekking van de bepaling ontstaat de indruk dat er sprake is van interpretatie, maar in mijn ogen wordt de wettelijke regel hier veranderd.

Of in een bepaald geval sprake is van verandering of van interpretatie is zelf ook weer een kwestie van interpretatie. Men kan daarover van mening verschillen. Ongetwijfeld zijn er talloze uitspraken die vrijwel iedereen als interpretaties zal opvatten en andere waarin duidelijk een regel opzij gezet of veranderd wordt. Tussen deze twee uitersten bevindt zich een glijdende schaal. Een punt waar de interpretatie ophoudt en de verandering begint is op die schaal echter niet aan te wijzen.

Literatuur

Eemeren, F.H. van en R. Grootendorst
1982 *Regels voor redelijke discussies*. Dordrecht: Foris (Diss. UvA).

Discussieregels in het recht; regels voor het naar voren brengen van standpunten in een sociale verzekeringsprocedure

Eveline Feteris

1. Inleiding

In deze bijdrage wil ik aannemelijk maken dat procesrechtelijke regels voor het argumenteren in het gerechtelijke proces ook van belang kunnen zijn voor het voeren van argumentatieve discussies buiten het recht. Ik zal aangeven welke overeenkomsten er bestaan tussen een geschil dat de inzet vormt van een gerechtelijk proces en een geschil dat de inzet vormt van een niet-juridische discussie. Verder zal ik ingaan op de vraag hoe het innemen van standpunten in een bepaald type proces geregeld is en welke procesrechtelijke regels voor het innemen van standpunten, in een meer algemene vorm geformuleerd, ook bij zouden kunnen dragen aan de oplossing van geschillen in discussies buiten het recht.

In de argumentatietheorie is door Van Eemeren & Grootendorst (1982) en Van Eemeren, Grootendorst & Kruijer (1983) beschreven uit welke elementen een discussie in het ideale geval zou moeten bestaan om de oplossing van het geschil te bevorderen. Zij stellen dat de inzet van een discussie wordt gevormd door een *hoofdgeschil* dat is ontstaan doordat de twee partijen onverenigbare *standpunten* ten opzichte van een bepaalde *hoofdmenningsuiting* hebben ingenomen. Om het geschil op te kunnen lossen moet vastgesteld worden welk van beide standpunten aanvaardbaar is. Om te kunnen beslissen welke van beide standpunten aanvaardbaar is, is het noodzakelijk dat de partijen *argumenten* ter rechtvaardiging van hun standpunt aanvoeren. Wanneer een argument op zijn beurt weer bestreden wordt, ontstaat er een *subgeschil* over dat argument dat in het geschil de functie heeft van *substandpunt* ten opzichte van een *submenningsuiting* etc.

In een gerechtelijk proces kunnen, net als in niet-juridische discussies, problemen ontstaan over de vraag waar de onenigheid nu precies uit bestaat. Er kan onduidelijkheid ontstaan over de vraag wat de *menningsuiting* is waarover onenigheid bestaat. Ook kan er onduidelijkheid bestaan wat de posities van de partijen ten aanzien van deze meningsuiting zijn: wat hun *standpunt* is. In het gerechtelijke proces worden een aantal van deze problemen ondervangen door procesrechtelijke regels waarin wordt voorgeschreven hoe de partijen hun standpunten moeten formuleren. In een gerechtelijk proces is geregeld dat de partijen het recht hebben hun standpunt naar voren te brengen. Ook is geregeld dat de partijen de plicht hebben het op een